

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Αισθητική

Ενότητα 2: Ποίηση και τέχνη: Πλάτωνος *Ἰων* (α)

Όνομα Καθηγητή : Αικατερίνη Καλέρη

Τμήμα: Φιλοσοφίας

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά μαθήματα ΠΠ

1. Σκοποί ενότητας

Παρουσίαση των πρώτων συστηματικών δοκιμών - που συναντάμε στον πλατωνικό διάλογο *Ιων* - προκειμένου να προσδιορισθεί ανάμεσα στα διάφορα ανθρώπινα επιτηδεύματα, η ιδιαιτερότητα εκείνων των ασχολιών που σήμερα θα χαρακτηρίζαμε ως «καλλιτεχνικές».

Το **βασικό ερώτημα** του διαλόγου είναι, **αν η ικανότητα του ραψωδού να ερμηνεύει το έργο ενός ποιητή αποτελεί «τέχνη», με τον ίδιο τρόπο που οποιοσδήποτε τεχνίτης κατέχει μια τέχνη. Ποιά είναι η τέχνη των ραψωδών;**

Με αφορμή αυτό το ερώτημα ο Πλάτων διερευνά όλον τον χώρο της ποίησης. Εξ αρχής και για ιστορικά προσδιορισίμους λόγους το ερώτημα αυτό τίθεται στο πλαίσιο ενός ερωτήματος για την γνώση. **Ποιά η σχέση αυτού του είδους των δραστηριοτήτων με την γνώση και την αλήθεια:** Κάθε μία από τις πτυχές, υπό τις οποίες τίθεται και συζητείται το ερώτημα αυτό στον Πλάτωνα αλλά ήδη και στον πρώιμο αυτόν διάλογο, αποβαίνει **καθοριστική για την πορεία της ιστορίας του στοχασμού για την τέχνη συνολικά.**

2. Περιεχόμενα ενότητας

1. Εισαγωγικά

- Η έννοια της τέχνης στην αρχαιότητα
- Η αρχαία διαμάχη ποίησης και φιλοσοφίας

2. Πλάτωνος *Ιων*: ποιά είναι η τέχνη του ραψωδού;

- σχετίζεται η ραψωδική με την γνώση κάποιας μεθόδου;
- ραψωδία και πάθος
- σχετίζεται η ραψωδική με την γνώση των πραγμάτων, για τα οποία ομιλεί η ποίηση;
- ραψωδός VS τεχνίτης

3. Πλοήγηση στο κείμενο και βασικά ερωτήματα (μεταφράσεις Αικ. Καλέρη)

Η έννοια της τέχνης

Προσοχή! Με τον όρο «τέχνη» εδώ εννοείται μια ικανότητα που απορρέει και συνδέεται με κάποιου είδους γνώση, όπως τον χρησιμοποιούμε έως σήμερα όταν μιλάμε για την τέχνη του ξυλουργού, του υδραυλικού, του μάγειρα. Στην αρχαία ελληνική χρήση η έννοια αυτή περιλαμβάνει όλα τα επιτηδεύματα που ασκούνται συστηματικά για συγκεκριμένους πρακτικούς σκοπούς. Ο όρος της συστηματικότητας σημαίνει, ότι η άσκησή τους προϋποθέτει κάποιου είδους γνώση με κάποια γενικευτική ισχύ, που να επιτρέπει την εφαρμογή κάποιων τεχνικών κανόνων και να είναι διδακτή τουλάχιστον με πρακτική μαθητεία. Ετσι, εκ πρώτης όψεως και στην κοινή χρήση της γλώσσας, τέχνες είναι δραστηριότητες όπως του οικοδόμου, του κυνηγού αλλά και του στρατηγού, του πολιτικού του ιατρού, **κατ' αναλογία**ν και του ραψωδού, του ποιητή κλπ.).

Ο Πλάτων στους διαλόγους του, όπως ιδίως στον *Σοφιστή* και στην *Πολιτεία*, επιχειρεί διαιρέσεις των τεχνών βάσει διαφόρων κριτηρίων, που αφορούν είτε στην σχέση των τεχνών με την φύση (παραγωγικές, αποθησαυριστικές κλπ.), είτε στην σχέση τους με την αλήθεια (δημιουργικές, μιμητικές κλπ.). Δεν υπάρχει μια ενιαία συστηματική της κατάταξης. Στον διάλογο *Ιων* η αντιδιαστολή γίνεται

μεταξύ εκείνων των τεχνών που σχετίζονται με τους ποιητές και όλες τις άλλες συστηματικές και εξειδικευμένες δραστηριότητες του ανθρώπου που απαιτούν κάποια γνώση. Επίσης δεν γίνεται ουσιώδης διάκριση μεταξύ εμπειροτεχνικής γνώσης και επιστήμης, διότι από κοινού αντιδιαστέλλονται όλες οι δραστηριότητες που σχετίζονται και απαιτούν γνώσεις με την τέχνη των ποιητών και των ραψωδών.

→ Ο Πλάτων θέτει λοιπόν στον διάλογο *Ιων* το ερώτημα: **δραστηριότητες, όπως του ραψωδού ή των ποιητών, είναι όντως κάτι παρόμοιο με τα άλλα επιτηδεύματα των εξειδικευμένων τεχνιτών και ειδημόνων ή κάτι εντελώς διαφορετικό;**

Ποιητικός λόγος και γνώση

→ Γιατί το οντολογικό ερώτημα για το έργο των ποιητών τίθεται πρωταρχικά ως ερώτημα για την γνώση και την αλήθεια;

«παλαιά μεν τις διαφορά φιλοσοφίαι τε και ποιητική» - Πλάτωνος *Πολιτεία*, I, 607b

Το ιστορικό πλαίσιο για το ερώτημα της σχέσης της ποίησης με την αλήθεια:

- Η ανάδυση της φιλοσοφίας, της χρήσης του διαλεκτικού ελέγχου και του λόγου για την αναζήτηση σταθερών και κοινά αποδεκτών αληθειών για τα πράγματα και εξ αυτού
- Η αμφισβήτηση του ποιητικού λόγου της επικής και μυθολογικής παράδοσης ως οχήματος για την αναζήτηση και την μετάδοση της γνώσης.

Τι γνώση κατέχει ο *Ιων*, όταν ερμηνεύει τα ομηρικά έπη;

→ Ο *Σωκράτης* καλεί τον συνομιλητή του να του εξηγήσει την «τέχνη» του (*Ιων* 530d 5):

Βάσει της εξήγησης που δώσαμε πιο πάνω, το ερώτημα, κατά πόσον οι ικανότητες του ραψωδού αποτελούν **τέχνη**, **ισοδυναμεί** με το ερώτημα: **αν η ερμηνεία του έργου των ποιητών με τον τρόπο των ραψωδών απαιτεί κάποιου είδους γνώση του αντικειμένου της και αν ακολουθεί κάποιους τεχνικούς κανόνες, δηλαδή κάποια μέθοδο.**

Στην πορεία του διαλόγου το ερώτημα αυτό αναλύεται σε δύο διαφορετικά ερωτήματα που εξετάζονται ξεχωριστά:

- 1) Αν **η ίδια η ερμηνεία**, δηλαδή **η ικανότητα της απόδοσης** του έργου ενός ποιητή, απαιτεί γνώση και μεθοδική εφαρμογή κάποιων τεχνικών κανόνων, κάποιας μεθόδου.
- 2) Αν υπάρχει γνώση **των πραγμάτων που παρουσιάζονται στο έργο** ενός ποιητή, των πραγμάτων για τα οποία μιλάει η ποίηση (στην συγκεκριμένη περίπτωση: τα ομηρικά έπη).

Πραγμάτευση του πρώτου ερωτήματος:

→ **Απαιτεί η ικανότητα της παραστατικής απόδοσης του έργου ενός ποιητή γνώση και μεθοδική εφαρμογή κάποιων τεχνικών κανόνων;**

Ιων, 533c 1 – 534d 4 και 535b 1 – 536b 3

Η απάντηση είναι αρνητική:

....> «έστι γαρ τούτο τέχνη μεν ουκ ον παρά σοι περί Ομήρω ευ λέγειν, ...» (533d 1):

«δεν είναι κάποια τέχνη (=τεχνική γνώση) που σε καθιστά ικανό να μιλάς ωραία για τον Ομηρο ...»

Το βασικό επιχείρημα είναι, ότι η σχέση ραψωδού και ποιητή δεν διέπεται από τον λόγο που είναι η αναγκαία συνθήκη για να έχουμε κάποιου είδους γνώση. Η τεκμηρίωση:

- **εξατομικευμένη σχέση** ραψωδού-ποιητή (ο Ίων μπορεί να μιλά μόνο για τον Όμηρο) **VS** γνώση, όταν κατέχει κανείς μια «τέχνη», γνωρίζει κάτι που ισχύει **καθολικά** για όλα τα ομοειδή πράγματα (εάν διέθετε κάποια γνώση για την ερμηνεία, αν δηλαδή διέθετε κανόνες και αφάρμοζε κάποιες τεχνικές (μεθόδους), τότε θα ήταν σε θέση να ερμηνεύσει και άλλους ποιητές και όχι μόνο έναν).

....> «[...] παντί δήλον ότι τέχνηι και επιστήμηι περί Ομήρου λέγειν αδύνατος εί. Ει γαρ τέχνηι οίός τα' ήσθα, και περί των άλλων ποιητών απάντων λέγειν οίός τ' αν ήσθα. Ποιητική γαρ πού έστιν το όλον. Η ού;» (532 c 6-9):

«[...] στον καθένα είναι φανερό ότι αδυνατείς να μιλάς για τον Όμηρο βάσει ειδικής τεχνικής και βέβαιης γνώσης. Διότι αν είξερες [να μιλάς] βάσει τεχνικής γνώσης, θα είξερες να μιλάς και για όλους τους άλλους ποιητές. Διότι το όλον θα ήταν κάπου η ποιητική τέχνη. Η όχι;»

- **(συμ)παθητική σχέση:** μαγνητισμός **VS** λογικότητα και ελεγχόμενος λόγος της πρακτικής ή θεωρητικής γνώσης
μαγνητισμός: ο ραψωδός ερμηνεύει ομοιώνοντας τον εαυτό του με τα λεγόμενα του ποιητή, μπαίνει ο ίδιος σε ίδια κίνηση όπως η κίνηση της ψυχής του ποιητή. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει με τον χορευτή που ομοιώνει την κίνησή του με τον ρυθμό, μπαίνει ο ίδιος στον ρυθμό. Η ίδια σχέση υπάρχει και μεταξύ του ποιητή και της μούσας, αλλά και μεταξύ του ραψωδού και του θεατή (535c-536a-b).

....> **Η παρομοίωση με την λίθο «Μαγνήτιν» ή «Ηρακλείαν»:** 533d 1- 533e 4

έκσταση: «ουκ έμφρονες» 534^a 1, «έκφρων και ο νους μηκέτι εν αυτώ ενή» 534b 6, «πότερον έμφρων ει ή εξω σ αυτού γίγνη και παρά τοις πράγμασιν οietaί σου είναι η ψυχή οis λέγεις ενθουσιάζουσα» 535b 8 – c3: και εδώ η ιδέα είναι ότι ο ραψωδός χάνει τον λογικό έλεγχο και με αυτό την ενσυσνειδητη στάση της έλλογης αναφοράς στα πράγματα και τον εαυτό του (αυτοσυνειδησία) και τείνει τρόπον τινά να γίνει ο ίδιος αυτά, για τα οποία ομιλεί (ομοιώνοντας τον εαυτό του με την φωνή ή με την μορφή με τα πρόσωπα του έργου και ταυτιζόμενος κατά αυτόν τον τρόπο με αυτά). Βγαίνει από τον εαυτό του και γίνεται κάτι άλλο.

....> **Η παρομοίωση με τους «κορυβαντιώντες» και την όρχησιν:** 534a 1-5

- **θεικό χάρισμα** VS δυνατότητα εκμάθησης ως «τέχνης» ή επιστήμης. Η ικανότητά του δεν οφείλεται στον ίδιο, δεν κατέχει ένα εργαλείο ή ένα μέσον, το οποίο ελέγχει, αλλά στο ότι ο θεός, η μούσα κλπ. ομιλεί διά αυτού.
ενθουσιασμός: «θεία δύναμις» 533d 3, «ένθεος», «ένθειοι όντες και κατεχόμενοι» 533d-πολλές αναφορές, «θεία μοίρα» 534c 1, «ο θεός εξαιρούμενος τούτων τον νουν τούτοις χρήται υπηρετές», «ουχ ουτοι εισίν οι ταύτα λέγοντες [...] αλλ' ο θεός αυτός έστιν ο λέγων» 534c 8 – d 2-3

Σο τέλος αυτής της ανάλυσης έχει γίνει σαφές ότι ο ραψωδός χωρίς να εφαρμόζει τεχνικές και μεθόδους κατορθώνει να μπει σε μια συμπαθητική σχέση προς τον λόγο του ποιητή και είναι σε θέση να ομοιώνεται ο ίδιος με αυτά, τα οποία παρουσιάζει (535d-535e). Χωρίς να αναφέρει στον διάλογο αυτόν ο Πλάτων τον όρο «μίμηση» έχει περιγράψει αυτήν την διαδικασία ακριβώς όπως θα την ορίσει αργότερα στην *Πολιτεία*:

....> «Ουκούν το γε ομοιουν εαυτόν άλλω ή κατά φωνήν ή κατά σχήμα μιμείσθαι εστίν εκείνων ω αν τις ομοιοι;» Γ'393c 5-6:

«Λοιπόν, το να ομοιώνει κάποιος τον εαυτό του με κάποιον άλλον είτε κατά την φωνή είτε κατά την μορφή, δεν σημαίνει να μιμείται εκείνον, προς τον οποίο ομοιώνει [τον εαυτό του];»

Πραγμάτευση του δεύτερου ερωτήματος:

→ **Απαιτεί η ικανότητα του ραψωδού να αποδίδει μια ποίηση και την γνώση των πραγμάτων που παρουσιάζονται μέσα σε αυτήν;**
Ιων, 539d 5 έως το τέλος

Στην διερεύνηση αυτή ο Πλάτων κατορθώνει να διαχωρίσει δύο επίπεδα:

αληθοφάνεια των πραγμάτων που παριστώνται στην ποίηση **VS** τα ίδια τα πράγματα, πρόσωπα και τα γεγονότα που υπάρχουν και συμβαίνουν στην πραγματικότητα, το **πλασματικό επίπεδο** της παράστασης έναντι της ίδιας της **πραγματικότητας**. Αυτό το δείχνει μέσα από μια σειρά παραδειγμάτων: απαγγέλοντας στίχους από τα Ομηρικά έπη ο ραψωδός μπορεί να μιλά σαν τον μάντη, αλλά ο ίδιος δεν είναι μάντης, μπορεί να περιγράψει τις ενέργειες ενός γιατρού, αλλά δεν είναι γιατρός, μπορεί να μιλά σαν στρατηγός αλλά δεν είναι στρατηγός (δεν κατέχει την τέχνη του γιατρού, του στρατηγού κλπ.).

- η ομοίωση είναι παραστατική και αναλογική: ο ραψωδός δεν γνωρίζει πραγματικά αυτά για τα οποία μιλάει αλλά μπορεί να παρουσιάσει την όψη τους.
- ανασκευή της παλαιάς πεποίθησης, που θεωρούσε την παραστατική ομοίωση μέσον γνώσης.
- προετοιμασία για την φιλοσοφική θέση του Πλάτωνα, ο οποίος εισηγείται ένα νέο τρόπο γνώσης των πραγμάτων, μέσω του λόγου. Πραγματική γνώση είναι η γνώση της ουσίας των πραγμάτων και έναντι αυτής η ποίηση δίδει μιμητικές εικόνες της όψης των πραγμάτων, αν και εδώ ακόμη αποδίδεται στους ποιητές δύναμη θεϊκή (αντίθεση προς την *Πολιτεία, I*)

→ **Διείσδυση στην ανάλυση της μιμητικής λειτουργίας και σύνδεσή της με το καλλιτεχνικό ή το ωραίο**

- η εμμένεια στην **μορφή**
- διάκριση σημασιολογικών επιπέδων: **παράσταση** πραγμάτων **VS** πράγματα
- σύνδεση του **εικαστικού** τρόπου παρουσίασης πραγμάτων με την έννοια του **ωραίου** (542c 1-6) και αντιδιαστολή της προς την λογική τεχνική γνώση.
- σύνδεση της εικαστικής παρουσίασης με το **πάθος**.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Αικατερίνη Καλέρη, 2015. «Αισθητική. Ποίηση και ποιητική τέχνη : Πλάτωνος 'Ιων». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<https://eclass.upatras.gr/courses/PHIL1824/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

